SËMUNDJET E TRANSMETUESHME VEKTORIALE

ISHP - INSTITUTI PËR SHËNDET PUBLIK I REPUBLIKËS SË MAQEDONISË

SËMUNDJET E TRANSMETUESHME VEKTORIALE

Informohuni në kohë dhe mbrohuni!

KARAKTERISTIKAT E SËMUNDJEVE TË TRANSMETUESHME NGA VEKTORËT

Sëmundjet e transmetueshme nga vektorët përbëjnë një sfidë të rëndësishme për shëndetin publik. Ato përfaqësojnë më shumë se 17% të të gjitha sëmundjeve infektive në botë dhe shkaktojnë mbi 700.000 vdekje në vit. Këto sëmundje transmetohen përmes kafshimit nga mushkonja, këpusha, miza rëre dhe vektorë të tjerë të infektuar, dhe mund të shkaktohen nga viruse, baktere ose parazitë.

Ndryshimet klimatike, ndryshimet në mjedis, rritja e udhëtimeve dhe e tregtisë kontribuojnë në përhapjen e vektorëve në zona të reja dhe në zgjatjen e periudhës gjatë së cilës ata janë aktivë. Për këtë arsye, rritet rreziku i shfaqjes dhe përhapjes së sëmundjeve të transmetueshme nga vektorët.

Në Maqedoni regjistrohen sëmundje si sëmundja e Lajmit, infeksioni me virusin e Nilit Perëndimor, ethet hemorragjike, leishmanioza dhe tularemia, ndërsa malaria, denga, Zika

dhe çikungunja përbëjnë një rrezik potencial për futje dhe transmetim lokal përmes vektorëve të pranishëm.

VEKTORËT	SËMUNDJET QË TRANSMETOJNË
Mushkonjat (Culex, Aedes, Anopheles) 	**Ethja e Nilit Perëndimor** **Denga** **Zika** **Çikungunja** **Malaria** **Ethja e verdhë**
Këpushat (Ixodes, Hyalomma) 	**Sëmundja e Lajmit** **Ethja hemorragjike Kongo-Krime** **Meningoencefaliti nga këpushat** **Rikeciozat** **Ethja e përsëritur** **Tularemia**
Mizat e rërës (Phlebotomus) 	**Leishmanioza kutane** **Leishmanioza viscerale (Kala-azar)**

SËMUNDJET QË TRANSMETOHEN NGA MUSHKONJAT

Ethja e Nilit Perëndimor (infeksioni me virusin e Nilit Perëndimor) - është një sëmundje virale që transmetohet më shpesh përmes kafshimit nga një mushkonjë e infektuar e gjinisë Culex. Shpendët janë rezervuari natyror i virusit, ndërsa njerëzit dhe kuajt janë pritës rastësorë. **Virusi nuk transmetohet nga njeriu tek njeriu përmes kontaktit të zakonshëm. Rreth 80% e personave të infektuar nuk kanë simptoma**. Te rreth 20% zhvillohet një formë e lehtë e sëmundjes (ethja e Nilit Perëndimor), ndërsa te më pak se 1% mund të zhvillohet një formë e rëndë neuroinvazive (meningjit, encefalit ose paralizë akute flakside), veçanërisht te personat mbi 60 vjeç dhe te personat me imunitet të dobësuar.

Në Maqedoni herë pas here regjistrohen raste të konfirmuara laboratorike të infeksionit me virusin e Nilit Perëndimor, më shpesh gjatë muajve të verës dhe të vjeshtës, kur aktiviteti i mushkonjave është më i lartë. Në vend është vërtetuar qarkullimi i virusit, prandaj kryhet mbikëqyrje e vazhdueshme epidemiologjike dhe laboratorike.

Simptomat më të shpeshta të infeksionit janë: temperaturë e lartë e trupit e shoqëruar me ethe, dhimbje koke, dhimbje në trup dhe në muskuj, lodhje dhe dobësi, të përziera dhe të vjella, si dhe skuqje të lëkurës. Shfaqja e dhimbjes së fortë të kokës, ngurtësimit të qafës, çrregullimit të vetëdijes ose konfuzionit, ose dobësisë në gjymtyrë tregon mundësinë e komplikimeve neurologjike, për të cilat kërkohet trajtim mjekësor urgjent.

Denga - është një sëmundje virale që transmetohet përmes kafshimit nga një mushkonjë e infektuar e gjinisë *Aedes*, më shpesh *Aedes aegypti* dhe *Aedes albopictus* (mushkonja tigreshë aziatike). Ndryshe nga infeksioni me virusin e Nilit Perëndimor, ku njeriu është pritës rastësor, te denga njeriu është rezervuari kryesor dhe burimi i infeksionit në mjediset urbane. Sëmundja nuk transmetohet nga njeriu tek njeriu përmes kontaktit të zakonshëm, por një person i infektuar, në periudhën kur virusi është i pranishëm në gjak, mund të jetë burim infeksioni për mushkonjat. Në këtë mënyrë mbahet cikli i transmetimit të virusit mes njerëzve dhe mushkonjave, gjë që mundëson përhapjen e shpejtë të sëmundjes dhe shfaqjen e epidemive lokale.

Shumica e të sëmurëve shërohen brenda 1–2 javësh. Megjithatë, te një numër i vogël personash mund të zhvillohet një formë e rëndë e dengës, e cila karakterizohet me gjakderdhje, dëmtim të organeve dhe shok - gjendje që mund të jenë kërcënuese për jetën nëse nuk njihen dhe trajtohen në kohë.

Në Maqedoni deri më tani nuk është regjistruar transmetim lokal i dengës. Herë pas here regjistrohen raste të importuara te persona që kanë qëndruar në vende ku sëmundja është endemike.

Simptomat më të shpeshta janë: temperaturë e lartë, dhimbje koke e fortë, dhimbje të forta në muskuj dhe në nyje, dhimbje pas syve, të përziera dhe të vjella, si dhe skuqje të lëkurës.

Zika - është një sëmundje virale që transmetohet përmes kafshimit nga një mushkonjë e infektuar e gjinisë *Aedes.* Ashtu si te denga, njeriu është rezervuari kryesor dhe burimi i infeksionit në mjediset urbane. Sëmundja nuk transmetohet përmes kontaktit të zakonshëm mes njerëzve, por përveç përmes kafshimit të mushkonjës, virusi mund të transmetohet edhe **nga nëna te fetusi gjatë shtatzënisë**, **përmes rrugës seksuale** dhe, shumë rrallë, përmes transfuzionit të gjakut. Një person i infektuar, në periudhën kur virusi është i pranishëm në gjak, mund të jetë burim infeksioni për mushkonjat, gjë që mundëson ruajtjen e ciklit të transmetimit.

Te shumica e personave të infektuar (rreth 80%) infeksioni kalon pa simptoma ose me një tablo klinike të lehtë. Megjithatë, infeksioni gjatë shtatzënisë mund të shkaktojë anomali të lindura serioze te fetusi, duke përfshirë sindromën kongjenitale të Zikës dhe mikrocefalinë.

Në Maqedoni deri më tani nuk është regjistruar transmetim lokal i virusit Zika, ndërsa është regjistruar një rast i importuar. Për shkak të pranisë së mushkonjës

tigreshë aziatike (*Aedes albopictus*) në vend, ekziston një rrezik potencial për transmetim lokal nëse plotësohen kushtet për qarkullimin e virusit.

Simptomat më të shpeshta janë: temperaturë lehtësisht e ngritur e trupit, skuqje e lëkurës, skuqje e syve (konjuktivit), dhimbje koke dhe dhimbje në muskuj dhe në nyje.

Çikungunja - sëmundje virale që transmetohet përmes kafshimit nga një mushkonjë e infektuar e gjinisë Aedes, njësoj si denga dhe Zika. Sëmundja karakterizohet nga temperaturë e ngritur papritur dhe dhimbje të forta në nyje, të cilat te një pjesë e të sëmurëve mund të zgjasin javë ose muaj. Shumica e të sëmurëve shërohen plotësisht, por te një pjesë e tyre dhimbjet e forta në nyje mund të zgjasin më gjatë. Format e rënda të sëmundjes janë të rralla, por rrezik më të madh për komplikime kanë të porsalindurit, personat e moshuar dhe personat me sëmundje kronike.

Në Maqedoni deri më tani nuk është regjistruar transmetim lokal i çikungunjës, ndërsa është regjistruar një rast i importuar. Për shkak të pranisë së mushkonjës tigreshë aziatike (Aedes albopictus) në vend, ekziston një rrezik potencial për transmetim lokal nëse një person i infektuar kafshohet nga një vektor kompetent.

Simptomat më të shpeshta të infeksionit janë: temperaturë e lartë, dhimbje të forta në nyje, dhimbje në muskuj, skuqje e lëkurës, lodhje dhe dhimbje koke.

Malaria - është një sëmundje parazitare e shkaktuar nga parazitë të gjinisë *Plasmodium*, të cilët transmetohen përmes kafshimit nga një mushkonjë femër e infektuar e gjinisë *Anopheles*. Ndryshe nga sëmundjet virale që transmetohen nga mushkonjat, malaria shkaktohet nga një parazit dhe, pa trajtim në kohë, mund të çojë në komplikime të rënda dhe deri në vdekje.

Rrezikun më të madh për formën e rëndë të sëmundjes e kanë fëmijët e vegjël, gratë shtatzëna, personat e moshuar dhe personat me imunitet të dobësuar. Tablonë klinike më të rëndë e shkakton *Plasmodium falciparum*, i cili është përgjegjës për numrin më të madh të vdekjeve në botë.

Në Maqedoni malaria është eliminuar si sëmundje autoktone dhe nuk regjistrohet transmetim lokal. Herë pas here regjistrohen raste të importuara te persona që kanë qëndruar në zona endemike, më shpesh në vende të Afrikës Subsahariane, Azisë dhe Amerikës së Jugut.

Simptomat më të shpeshta të malaries janë: temperaturë e lartë e shoqëruar me ethe, djersitje e bollshme, dhimbje koke, të përziera, të vjella dhe lodhje e dobësi të theksuara.

Si të mbroheni nga mushkonjat?

Masa të drejtuara nga mjedisi

Parandaloni shumimin e mushkonjave në mjedisin tuaj:

- Mos lini fuçi, kova, mjete lundruese (varka, kanoe) të hapura dhe goma të vjetra nëpër oborre, ku mund të grumbullohet uji i shiut.
- Pastroni rregullisht ulluqet për të mundësuar rrjedhjen e ujit
- Mbani të pastra pishinat për not, pishinat dekorative dhe shatërvanët.

Zvogëloni ekspozimin ndaj kafshimeve të mushkonjave:

- Përdorni qirinj aromatikë, spirale dhe mjete të tjera repelente kur qëndroni në kopsht/oborr.
- Përdorni pajisje me dritë ose ultratinguj që largojnë ose shkatërrojnë mushkonjat.
- Vendosni rrjeta mbrojtëse në dyer dhe dritare në shtëpi.
- Shmangni daljen dhe qëndrimin jashtë nga perëndimi deri në lindje të diellit, kur mushkonjat janë më aktive.

Masa për mbrojtje personale nga kafshimet e mushkonjave

- Vishni rroba të çelëta në ngjyrë, të gjata, që mbulojnë duart dhe këmbët, duke lënë sa më pak pjesë të zbuluara të trupit/lëkurës (mëngë të gjata, pantallona të gjata, çorape, kapele).
- Përdorni mjete mbrojtëse (repelentë) në formë locioni, shkopi, aerosoli - spray ose kremi për lëkurën dhe për rrobat, që largojnë mushkonjat.

Masa mbrojtëse gjatë udhëtimit në zona endemike:

- Ndiqni rekomandimet për udhëtim të lëshuara nga autoritetet shëndetësore lokale.
- Vaksinohuni kundër sëmundjeve për të cilat rekomandohet dhe ekziston vaksinë e disponueshme, siç është ethja e verdhë.
- Përdorni terapi profilaktike, siç është terapia antimalarike, para dhe gjatë udhëtimit, sipas këshillës së mjekut
- Gjatë udhëtimit ose qëndrimit në vende endemike, përdorni patjetër repelentë, dhe mbani dritaret dhe shtretërit e gjumit të mbrojtur me rrjeta të impregnuara me insekticid të përshtatshëm.
- Pas kthimit nga udhëtimi, ndiqni gjendjen shëndetësore dhe, nëse shfaqen simptoma, kërkoni menjëherë ndihmë mjekësore, duke përmendur historinë e udhëtimit në zona endemike.

SËMUNDJET QË TRANSMETOHEN NGA KËPUSHAT

Sëmundja e Lajmit (borrelioza e Lajmit) - është një sëmundje bakteriale e shkaktuar nga Borrelia burgdorferi, e cila transmetohet përmes kafshimit nga një këpushë e infektuar e gjinisë Ixodes. Rreziku i transmetimit rritet nëse këpusha qëndron e ngjitur në lëkurë për një periudhë më të gjatë kohore. Sëmundja trajtohet me terapi antibiotike, prandaj diagnostikimi i hershëm është i rëndësishëm.

Në Maqedoni sëmundja e Lajmit është sëmundja më shpesh e regjistruar që transmetohet nga këpushat. Raste raportohen çdo vit, më shpesh në muajt e pranverës dhe të verës, kur aktiviteti i këpushave është më i lartë.

Simptomat më të shpeshta të sëmundjes së Lajmit janë: skuqje rrethore në vendin e kafshimit që përhapet gradualisht (erythema migrans), temperaturë e lartë e trupit, dhimbje koke, dhimbje në muskuj dhe në nyje, dhe lodhje.

Ethja hemorragjike Kongo-Krime - është një sëmundje virale e rëndë që transmetohet më shpesh përmes kafshimit nga një këpushë e infektuar e gjinisë Hyalomma ose gjatë kontaktit me gjak dhe inde nga kafshë të infektuara. Mund të transmetohet edhe përmes kontaktit të drejtpërdrejtë me gjak ose lëngje trupore nga një person i sëmurë, veçanërisht në institucione shëndetësore pa masa të përshtatshme mbrojtëse.

Në Maqedoni herë pas here regjistrohen raste sporadike, kryesisht në pjesët lindore dhe verilindore të vendit. Sëmundja është e rrallë, por për shkak të vdekshmërisë së lartë, kërkon njohje të shpejtë dhe trajtim urgjent.

Simptomat më të shpeshta janë: temperaturë e lartë e ngritur papritur, dhimbje koke e fortë, dhimbje në muskuj dhe në nyje, të përziera, të vjella dhe dhimbje barku të shoqëruara me dobësi të theksuar. Nevojitet ndërhyrje mjekësore urgjente nëse pas kafshimit nga një këpushë shfaqet gjakderdhje nga hunda ose mishrat e dhëmbëve, mavijosje në trup, gjak në të vjella ose në jashtëqitje, si dhe çrregullim i vetëdijes ose konfuzion.

Rekomandime për mbrojtje nga këpushat

Parandalimi i kafshimeve nga këpushat:

- Shmangni qëndrimin në zona dhe vende ku ka këpusha (bar i lartë, shkurre, pyje).
- Vishni rroba të çelëta me mëngë dhe këmbë të gjata - mbuloni duart, këmbët dhe pjesët e tjera të ekspozuara - qafën, kokën.
- Spërkatni rrobat me spray me bazë piretroidi sintetik – permetrinë, ose përdorni rroba të blera, të trajtuara posaçërisht me permetrinë, për të zvogëluar

mundësinë e ngjitjes së këpushave në rroba. Kini kujdes të mos spërkatni me spray pjesët e zbuluara të lëkurës.
- Kur punoni me kafshë, përdorni pajisje mbrojtëse dhe shmangni kontaktin e drejtpërdrejtë me gjak dhe inde nga kafshë të dyshuara si të sëmura.
- Mbrojtje shtesë do t'ju sigurojnë repelentët kundër këpushave dhe insekteve që përmbajnë dietiltoluamid (DEET), të cilët mund të vendosen edhe direkt në lëkurën e zbuluar.

Pas qëndrimit në natyrë:

- Kontrolloni rrobat për këpusha. Këpushat mund të futen në shtëpi përmes rrobave. Të gjitha këpushat e gjetura duhet të hiqen. Thani rrobat në makinën e tharjes në temperaturë të lartë për 10 minuta për t'i vrarë këpushat në rrobat e thata. Nëse rrobat duhet të lahen fillimisht, rekomandohet ujë i ngrohtë. Uji i ftohtë dhe me temperaturë mesatare nuk i vret këpushat.
- Kontrolloni kafshët shtëpiake për praninë e këpushave të ngjitura.
- Bëni dush menjëherë sapo të ktheheni. Dushi mund të ndihmojë në larjen e këpushave të paangjitura ende dhe është një mundësi e mirë për të kontrolluar praninë e këpushave.
- Bëni një kontroll të plotë të trupit pas kthimit nga zona potencialisht të infektuara me këpusha, duke përfshirë edhe oborrin tuaj. Përdorni një pasqyrë për ta kontrolluar plotësisht trupin tuaj. Më shpesh këpushat mund të jenë ngjitur: nën sqetulla, në ijë, rreth veshëve, në kërthizë, në flokë, mes këmbëve, rreth barkut.

SËMUNDJET QË TRANSMETOHEN NGA MIZAT E RËRËS

Leishmanioza kutane - është një sëmundje parazitare e shkaktuar nga parazitë të gjinisë Leishmania, të cilët transmetohen përmes kafshimit nga një mizë rëre e infektuar (Phlebotomus). Sëmundja prek lëkurën dhe indin nënlëkuror dhe zakonisht nuk është kërcënuese për jetën, por mund të lërë shenja të përhershme nëse nuk trajtohet.

Në Maqedoni leishmanioza kutane regjistrohet rrallë. Megjithatë, për shkak të pranisë së mizave të rërës në rajon dhe shfaqjes së sëmundjes në vendet fqinje dhe mesdhetare, është e rëndësishme të mbahet mbikëqyrje e vazhdueshme dhe njohje e hershme e rasteve të dyshimta.

Simptomat më të shpeshta të leishmaniozës kutane janë: ndryshim nodular pa dhimbje në lëkurë, shfaqje e një plage që shërohet me vështirësi, një ose disa lezione të lëkurës, si dhe nyje limfatike lokale të fryra.

Leishmanioza viscerale (kala-azar) - është një sëmundje parazitare e rëndë e shkaktuar nga parazitë të gjinisë Leishmania, të cilët transmetohen përmes

kafshimit nga një mizë rëre e infektuar (Phlebotomus). Paraziti prek organet e brendshme, më shpesh shpretkën, mëlçinë dhe palcën kockore. Pa trajtim në kohë, sëmundja mund të ketë përfundim vdekjeprurës.

Në Maqedoni leishmanioza viscerale regjistrohet sporadikisht dhe përfaqëson një zoonozë endemike në zona të caktuara. Rezervuari kryesor i parazitit janë qentë, prandaj mbikëqyrja e kafshëve luan një rol të rëndësishëm në kontrollin e sëmundjes.

Simptomat më të shpeshta të leishmaniozës viscerale janë: temperaturë e ngritur e vazhdueshme ose e përsëritur e trupit, dobësi e theksuar dhe humbje peshe, shpretkë dhe mëlçi të zmadhuara, zbehje për shkak të anemisë dhe djersitje nate. Vendosja e hershme e diagnozës dhe trajtimi në kohë janë kyçe për shërim të suksesshëm.

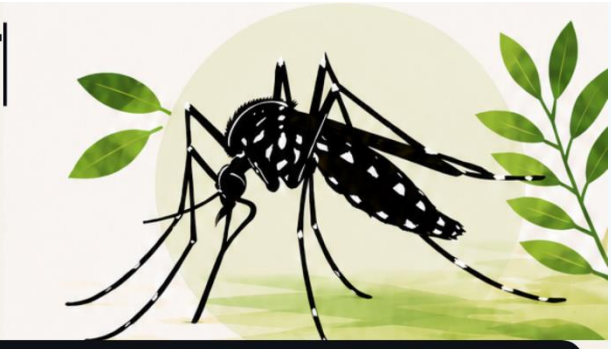
Rekomandime për mbrojtje nga mizat e rërës

Masa më e rëndësishme parandaluese është **mbrojtja nga kafshimet e mizave të rërës**. Gjatë qëndrimit në zona ku është e pranishme sëmundja, rekomandohet:

- përdorimi i repelentëve në pjesët e zbuluara të lëkurës;
- veshja e rrobave me mëngë dhe këmbë të gjata, veçanërisht nga muzgu deri në agim, kur mizat e rërës janë më aktive;
- qëndrimi në ambiente me rrjeta mbrojtëse në dritare dhe dyer, ose nën rrjeta gjumi të impregnuara;
- zvogëlimi i vendeve të përshtatshme për shumimin e mizave të rërës në mjedisin përreth.

Meqenëse qentë janë rezervuari kryesor i parazitit, kontrolli i rregullt veterinar dhe përdorimi i mjeteve mbrojtëse kundër mizave të rërës te qentë luajnë një rol të rëndësishëm në zvogëlimin e rrezikut të transmetimit të sëmundjes.

SËMUNDJET QË TRANSMETOHEN PËRMES MUSHKONJAVE

Mushkonjat mund të transmetojnë viruse dhe parazitë të rrezikshëm që shkaktojnë sëmundje serioze te njerëzit.

SËMUNDJET MË TË SHPESHTA QË TRANSMETOHEN PËRMES MUSHKONJAVE

1. WEST NILE (ETHJA E NILIT PERËNDIMOR)

Infeksion viral që zakonisht shkakton simptoma të lehta, ndërsa në raste të rralla mund të shkaktojë inflamacion të trurit.

SIMPTOMAT:

- ethe
- dhimbje koke
- dhimbje në trup dhe muskuj
- dobësi
- të përziera dhe të vjella
- skuqje

2. DENGA (ETHJA E DENGËS)

Infeksion viral që shkakton temperaturë të lartë dhe dhimbje të forta në muskuj dhe në nyje.

SIMPTOMAT:

- temperaturë e lartë
- dhimbje koke e fortë
- dhimbje në muskuj dhe në nyje
- dhimbje pas syve
- të përziera dhe të vjella
- skuqje

3. VIRUSI ZIKA

Infeksion viral që zakonisht shkakton simptoma të lehta, por mund të shkaktojë malformacione kongjenitale te foshnjat.

SIMPTOMAT:

- temperaturë lehtësisht e ngritur
- skuqje
- dhimbje në nyje
- skuqje e syve (konjuktivit)
- dhimbje koke
- dhimbje në muskuj

4. ÇIKUNGUNJA

Infeksion viral që shkakton temperaturë të lartë dhe dhimbje të forta në nyje, që mund të zgjasin javë ose muaj.

SIMPTOMAT:

- temperaturë e lartë
- dhimbje të forta në nyje
- dhimbje në muskuj
- skuqje
- lodhje dhe dobësi
- dhimbje koke

5. MALARIA

Sëmundje parazitare që shkakton temperaturë të lartë, ethe dhe djersitje, dhe pa trajtim mund të jetë vdekjeprurëse.

SIMPTOMAT:

- temperaturë e lartë
- ethe
- djersitje
- dhimbje koke
- lodhje dhe dobësi
- të përziera dhe të vjella

SI TË MBROHEMI?

- Përdorni repelentë kundër mushkonjave në lëkurë dhe në rroba.
- Vishni mëngë të gjata dhe pantallona të gjata, veçanërisht në agim dhe muzg.
- Përdorni rrjeta në dritare e në dyer, si dhe rrjeta mbrojtëse mbi shtretër.
- Largoni ujin e ndenjur ku shumohen mushkonjat (kova, goma, saksi, ulluqe).
- Përdorni profilaksi kundër malaries.

ÇFARË TË BËNI NËSE SËMURENI?

- Kërkoni ndihmë mjekësore nëse keni temperaturë të lartë dhe simptoma të tjera.
- Pushoni dhe pini shumë lëngje.
- Mos merrni aspirinë ose ibuprofen pa u konsultuar me mjekun (mund të rrisë rrezikun e gjakderdhjes te disa sëmundje si denga).
- Ndiqni udhëzimet e mjekut dhe përfundoni të gjithë terapinë.

INFORMIM I MIRË PARA UDHËTIMIT DHE PAS KTHIMIT NGA VENDET ME RREZIK!

- Informohuni për rreziqet shëndetësore në vendin ku po udhëtoni.
- Përdorni repelentë dhe mbrojtje të përshtatshme.
- Respektoni rekomandimet lokale.
- Pas kthimit, ndiqni gjendjen tuaj shëndetësore dhe konsultohuni me mjekun nëse shfaqen simptoma.

Informohuni pranë Institutit për Shëndet Publik (IShP) dhe qendrave për shëndet publik (QShP) në të gjithë vendin.

INSTITUTI PËR SHËNDET PUBLIK
I REPUBLIKËS SË MAQEDONISË

www.iph.mk 02/3125-044